

Ildspåsettelse og brandefterforskning.

Av Riksadvokat HAAKON SUND.

I Norge inntreffer der gjennomsnittlig 5 a 6000 ildebrander — små og store sammenlagt — pr. år, og årlig går ved brand tilspille formuesverdier, bygninger og skog for henved 20 millioner kroner og løsøre for et lignende beløp. Ofte er de brente ting kunstverker eller kulturminner eller slektsminner som ikke kan erstattes. Ikke sjelden omkommer mennesker eller dyr under ildebrand. En ildebrand er alltid en alvorlig sak, men må vi stå å se på at dyr og framforallt mennesker omkommer i flammerne blir ildebranden et rystende skuespil, som aldrig kan glemmes.

Det er innlysende at motarbeidelse av ildebrand og brandvern i enhver form samfunnsmessig er av stor betydning og staten har også vedkjennet seg motarbeidelsen av brandfaren som en statsoppgave bl. a. derved at den pålegger påtalemyndigheten å la anstille efterforskning i anledning av enhver brand. Påtaleinstruksen § 65 bestemmer at der skal efterforskes angående årsaken til enhver ildløs uten hensyn til om der er mistanke om at den skyldes straffbart forhold, ja selv om det er helt på det rene at den ikke kan skyldes forsettlig ildspåsettelse eller uaktksomhet. Dette påbud har av forskjellige grunner ikke kunnet følges helt ut. Brandefterforskningenes antall har inntil de par seneste år knapt utgjort 3000 årlig. I adskillig utstrekning har forsikringsselskapene utbetalt erstatninger for bagatellskader ved ildebrander som ikke har været anmeldt for politiet og følgelig heller ikke har været gjenstand for efterforskning. Forholdet har imidlertid i de sidste år været i rask bedring og jeg tror nu å kunne si at vi er kommet

derhen at praktisk tatt alle ildebrander i Norge — små som store — blir gjenstand for undersøkelse ved politiet. Bare vissheten om at enhver ildebrand vil bli undersøkt må antas å ha adskillig preventiv betydning.

Allerede det store antall av brandefterforskninger gjør det klart at de skaffer politiet et stort og omfattende arbeide. Hertil kommer at brandefterforskninger efter sin art hører til de vanskeligste og mest tidkrevende efterforskninger man overhodet har å gjøre med. I denne forbindelse må erindres at politiets arbeide som foran antydnet ikke bare går ut på å efterspore og klarlegge mulig straffverdig forhold men i det hele tatt på å bringe brandårsaken på det rene, derunder særlig å ettervise tekniske mangler ved bygninger, varmeanlegg og elektriske ledninger eller feilaktig behandling av lettfengelige stoffer som har gitt anledning til brands opståen eller utbredelse. De opplysninger som politiet således bringer tilveie og redegjør for blir samlet klassifisert, registrert og statistisk belyst i Norges brandkasse, hvor tilslutt alle brandefterforskninger arkiveres. De erfaringer som således høstes angående brandårsaker er meget nyttige såvel ved ordning av brandvern som ved senere brandefterforskninger.

Ved siden av eller i flukt med denne klarleggelse av den umiddelbare brandårsak har politiet selvsagt som oppgave å undersøke om ildebranden skyldes et straffbart forhold, en forsettlig forbrytelse eller en straffbar uaktsomhet, eller om branden på annen måte står i forbindelse med en forbrytelse som ildebranden tilsikter å fremme eller å skjule.

Såvel staten som de institusjoner som er interessert i brandvern legger stor vekt på at brandefterforskningen kan bli utført med kyndighet og noyaktighet, og der har været ofret forholdsvis mange penger til anskaffelse av tekniske hjelpemidler og til undervisning for å sette politiet, d. v. s. lensmenn og lensmannsfullmektiger på landet og underordnede polititjenestemenn i byene, istann til å imø-

tekomme de ganske store krav som brandefterforskningen stiller. Ved statens politiskole har der været avholdt længere spesialkurser i brandefterforskning og Norsk brandvernforening har med bidrag av staten latt avholde korte kurser rundt om i landet i de viktigste emner, delvis av juridisk art, som en brandefterforskning kan berøre. Brandvernforeningen har desuten med støtte av staten utgitt håndbøker i brandefterforskning og brandlovgivning. Formålet med denne opplæring har ikke været å utdanne brandeksperter. Jeg tror at man i almindelighet hos oss stiller seg temmelig skeptisk med hensyn til resultatene av de såkalte eksperters virksomhet såfremt de får handle for meget på egen hånd. Formålet har været å gjøre politimenn som i noen utstrekning har befatning med brandundersøkelser opmerksom på de spørsmål av teknisk, juridisk eller psykologisk art som regelmessig reiser seg under brandefterforskning, og å gjøre dem fortrolig med disse problemer i en sådan utstrekning at de kan bedømme når og hvor det er nødvendig eller nyttig å søke bistand av virkelige eksperter i bygnings- og varmeteknikk, kjemi, elektroteknikk o. s. v.

De avholdte brandefterforskninger blir senere, hvadenten de leder til tiltale eller ikke, kritisk gjennomgått av en erfaren politiembetsmann. Denne gjennomgåelse tilsikter også å skaffe materiale til det såkalte brandregister, hvorom senere. Om de feil og mangler ved efterforskningen som måtte bli påvist under gjennomgåelsen skjer regelmessig innberetning til riksadvokaten som i den utstrekning han finner det betimelig gjør vedkommende bekjent med de gjorte bemerkninger.

Til bruk under politiets efterforskning utgis med mellemrom av ett eller to år et brandregister, som er en alfabetisk fortegnelse over alle brandlitte og alle som har været siktet eller mistenkt for straffbart forhold ved ildebrand. Registret tilstilles alle statsadvokater og politikamre men må av lett forståelige grunner behandles konfidentielt.

Jeg tror at det kan sies at disse bestrebelse for å hoine brandefterforskningen har gitt gode resultater. Der kan spores en tydelig fremgang i den kyndighet og omhyggelighet hvor med efterforskninger i ildebrandssaker nu drives, sammenlignet med hvad der var tilfellet f. eks. for 20 år siden. Det med større kyndighet og større omhu utførte efterforskningsarbeide i ildebrandssaker synes også å ha båret frukt i form av en påtagelig nedgang i antallet av de såkalte »uopklarte brande«. Av den statistikk som Norsk brandvernforenings direktør har sammenstillet over brandårsaker vil jeg trekke ut etpar tall. Det viser seg at mens antallet av uopklarte brande i 1920 for hele riket utgjorde 26,6 prosent av samtlige brande som i året hadde været gjenstann for efterforskning ved politiet, så var prosenttallet i 1931 sunket til 13,20, altså til det halve, og i 1939 til 9,7%. Synkningen er ikke jevn gjennom alle år og de anførte tall må derfor og av andre grunner som jeg her ikke kan komme inn på, ikke tas som nøyaktig uttrykk for den virkelige utvikling, men tallene må allikevel sees som et bevis blandt flere for en reel synkning i tallet av de uopklarte brande og dette resultat mener jeg for en vesentlig del må tilskrives en mere kyndig og omhyggelig efterforskning.

Jeg vil derefter nærmere omtale de forsettlig påsatte brande og de forsettlige brandstiftere. Innen almenheten er det en utbredt opfatning at en vesentlig del av ildebrandene skyldes forsettlig ildspåsettelse. Påstander i samme retning hører man også fra andre land, endog med angivelse av prosenttall for påsatte brande. Disse angivelser avviker innbyrdes meget, fra 20 til 70%, og må allerede av den grunn vekke mistillid. For vårt lands vedkommende lar det seg ikke bevise at noen vesentlig del av ildebrandene er påsatt. Flere ting taler mot at det skulle være tilfelle. For det første er forholdet det at antallet av personer som er dømt for ildspåsettelse + antallet av uopklarte

brande neppe utgjør en femtedel av samtlige brandtilfeller som har været gjenstann for efterforskning. Ennvidere følger ikke kurven for antallet av uopklarte brande den stigende kurve for det samlede antall efterforskede brandtilfeller, såvidt man kan se. Begge disse kurver har forøvrig et noe sprangvis forløp, men de viser ingen parallellitet. Såvidt jeg forstår vilde imidlertid kurven for antallet av efterforskede brande ha fremvist et parallelt forløp med kurven for brandstiftelser + antallet av uopklarte brande, hvis en vesentlig del av ildebrandene hadde været påsatt.

Forøvrig vil jeg bemerke at det er meget vanskelig av vår kriminalstatistikk å finne ut antallet av brandstiftelser. Brandstiftelse eller ildspåsettelse er nemlig efter vår straffelov ikke noen eentydig forbrytelse men kan henføres til forskjellige forbrytelseskategorier. Ildspåsettelse kan være en almenfarlig forbrytelse, jfr. n. strl. § 148 »... forvolder ildebrand ... hvorved tap av menneskeliv eller utstrakt ødeleggelse av fremmed eiendom lett kan forårsakes ...«. Hvor ildebranden truer menneskeliv taler man om mordbrand, som kan straffes med fengsel inntil på livstid. Ildspåsettelse kan ennvidere behandles som alminnelig skadeverk, tilføielse av skade på ting, n. strl. § 291. Og ildspåsettelse kan også være en bedrageriforbrytelse (strl. § 270), fortrinsvis forsikringsbedrageri (strl. § 273).

Efter sit vesen og i sin oprinnelige form er ildspåsettelse et angrepsdelikt rettet mot en enkelt formuesgjenstand. Men man har her som ved flere andre forbrytelsestyper et eksempel på at en forbrytelse under samfunnets vekst og differensiering både med hensyn til angrepsobjekt og motiver kan ha skilt seg ut fra den deliktgruppe hvori den oprinnelig hørte hjemme, og kriminalsosiologisk kan ha fått en helt annen betydning selvom fremtoningspreget er uforandret. Angrepsobjektet ved ildspåsettelse er ikke sjelden utvidet fra å gjelle en bestemt gjenstand til å omfatte en ubestemt krets av rettsgoder og jevnstidig hermed er det hyppig tilfellet, at dens karakter av angrepsdelikt trer

tilbake for dens bedrageriske karakter. Vinningsmotivet overskygger helt hensikten å skade. Brandstiftelse er her ved blit noe i retning av en kulturforbrytelse. Forbrytelsen har mistet sin affektbetoning, den forutsetter hverken kraft eller dristighet men list og beregning. Men samtidig forekommer naturligvis fremdeles brandstiftelse som ren voldsforbrytelse hvor vinningsmomentet ikke spiller noensomhelst rolle.

Overensstemmende hermed kan man opstille 2 typer av brandstiftere med ringe innbyrdes slektskap, først den rene angreps- eller voldstype og dernest den mangfoldige bedrageritype.

Gjerningsmannen av den første type forfølger fornemmelig eller utelukkende det formål å skade. Undertiden synes skadetilføyelsen å skje for skadevirkningens egen skyld, av skadefryd eller fordi det å være vidne til ødelæggelse skaffer tilfretsstillelse. Man må nokk regne med at den tilsynelatende helt motivløse ondskap er et menneskelig fenomen som kan forekomme ikke bare i romaner men også i virkeligheten. Hyppigere utføres gjerningen under en stenisk affekt såsom had, utøylet vrede, jalousi eller misunnelse. I denne klasse av ildspåsettelse er had- eller hevnmotivet ubetinget det hyppigste. Had- og hevnmotivet er særlig fremtredende hvor det gjeller personer som ikke har evne eller leilighet til på annen måte å skaffe seg hevn for en forurettelse, virkelig eller innbilt.

Brandstiftelse som hevnakt finner man derfor påfallende hyppig utført av barn, juvenilt pregede personer, tjenestefolk og løsgjengere. Hevnmotivet er ofte tilsynelatende høyst ubetydelig, det kan være avvisning av en betler, irettesettelse av en tjenstedreng eller avstraffelse av et barn på skolehjem. Ildspåsettelsen tjener i disse tilfelle som etslags sjelelig kompensasjon av gjerningsmannens følelse av egen evneløshet og ubetydelighet. Det med svake krefter å kunne anrette så stor skade som å sette et helt hus eller flere hus i brand synes å øve en dragende makt på personer

som ikke har kraft og intelligens nokk til på annen måte å skaffe seg hevn eller iøvrig å gjøre seg gjellende. Ildspåsettelse krever jo som regel hverken legemskrefter, mot eller opfinnsomhet.

En beslektet kategori danner de tilfeller hvor motivet er kjedsomhet, almindelig misfornøyelse med omgivelsene og lyst til forandring og hjemlengsel. Skolebarn som er lei skolen setter ild på skolehuset for å slippe skolegang i noen tid. Lærlinger og tjenestetyende setter ild på husbondens hus for å komme fra en plass hvori de ikke liker seg eller av hjemlengsel. Ikke mindre enn tre av våre skoleinternater for forsømte barn er lagt i aske ved ildebrand påsat av barn som ikke kunne gi annen grunn for brandstiftelse enn at de lengtes hjem.

I en klasse for seg står de ildebrander som er påsatt for å skjule eller for å bortrydde bevis for en annen forbrytelse. Det er da enten et mord som skal skjules ved at dødsofferet med merker av mordvåpenet bringes avveien. Eller det kan være en kassamangel som skal skjules ved tilintetgjørelse av regnskapsbøker og bilag. Som regel er disse ildebrander så klosset arrangert at hensikten ikke oppnåes. Tvertimot hender det at den mislykkede ildspåsettelse viser vei til den forbrytelse som den skulle skjule.

Det forekommer også at ildebrand anstiftes for å forberede eller lette en annen forbrytelse. Ransmanden setter varme på for i forvirringen under branden å få anledning til å stjele eller plyndre. Fangen setter ild på fengslet for under branden å se sit snitt til å unnvike.

Mange brandstiftere viser unormale trekk i sit seksuelle driftsliv. Brandestufferforskeren må derfor ikke unnlate å undersøke om en person som er mistenkt for ildspåsettelse har gjort seg bemerket på noen måte, som kan tyde på et pervertert kjønsliv (ekshibisjonisme, pæderasti, bestialitet). Det lidenskapelige begjær efter flammende ild og denne lidenskaps utløsning som undertiden kan iakttas hos brandstiftere, har et umiskjennelig seksuelt preg. Denne liden-

skaps sammenheng med den seksuelle drift forklarer psykiaterne således, at flammens ensformige, nesten rytmiske bevegelser under sprakning og gnistring, den sterke hete og det sterke lys, larmen av brandvognene og de tilstrømmende menneskemasser og spenningen ved selve slukningsarbeidet hos visse individer fremkaller en behagelig, næsten berusende følelse av samme art som den som kan fremkalles ved dans eller musik. Jeg vil tilføye at det seksuelle innslag som undertiden forekommer ved brandstiftelse kan man gjenfinne også ved visse andre forbrytelser, f. eks. i den mordrus som kan konstateres hos den rene mordertype.

I tider med sterk politisk ophisselse hender det at brandstiftelse brukes som kampmiddel. Brandstiftelsen skal da enten tjene som reklame for en politisk bevegelse — en slags politisk festforestilling — eller den tilsikter å imponere eller å terrorisere motstanderne. Kriminallogisk har brandstiftelser av den art neppe stor interesse.

Den ubetinget talrikeste klasse av brandstiftere omfatter naturligvis dem som setter ild på hus eller løsøre i vinningsøiemed. Kriminallogisk er disse tilfeller av brandstiftelser mere bedrageri enn volds- og skadedelikter og gjerningsmannen tilhører som regel avgjort bedragertypen. Disse brandstiftelser er nesten alltid planlagte — med større eller mindre pyroteknisk raffinement. I hovedsaken viser de ikke store innbyrdes forskjelligheter. Den tilsiktede vinning er nesten alltid den å opnå forsikringssummen for det brente hus eller det brente løsøre enten for å anskaffe nye ting — cfr. damen som setter fyr på pelskåpen for å få en ny, mere moderne — eller for å skaffe tilveie kontanter. I sistnevnte tilfelle må som regel brandstifteren forutsettes å befinne seg i en vanskelig økonomisk situasjon. I ethvert fall vil det for politiet være et viktig indisium, at den mistenkte befant seg i en økonomisk nødstilstand. Det forekommer dog også at brandstiftelse foretas av ren havepsyke uten noe presserende behov. Ofte

er brandstiftelse i vinningsøiemed ledsaget av overforsikring, men det er ikke alltid tilfelle. Undertiden er forsikringssummen før branden tvertimot nedsatt for å avlede mistanke.

Vinningsmotivet ved en brandstiftelse er ikke alltid av egoistisk art. Det forekommer tilfelle da brandstiftelse skjer for å yde hjelp uten tanke på egen vinning. I et fagskrift har jeg lest følgende beretning fra Tyskland. En fattig enke i en liten by i Syd-Tyskland eiet et hus som var i en meget skrøpelig forfatning. Av bygningsmyndighetene var hun satt en frist til å bringe huset istann men istannsettelsen ville overstige hennes økonomiske evne. En mann i samme by fikk medlidenhet med enken og for å hjelpe henne satte han fyr på huset. Huset brente ned og hun fikk utbetalt forsikringssummen, idet der ingen mistanke kunne rettes mot henne. Historien gir forøvrig anledning til en randbemerkning. Det opplyses nemlig at den uanmodede hjelper for enken var maler av profesjon. Det kunne vel tenkes, at utsikten til arbeidsfortjeneste, når huset skulle gjenopbygges, har foresvevet den hjelpsomme maler. Isåfall taper unektelig historien sin verdi som eksempel på uegoistisk motiv ved brandstiftelse. Utsikten til arbeidsfortjeneste som følge av en brand er i det heletatt et motiv som ikke bare er tenkelig, men som sikkert fortjener oppmerksomhet av efterforskeren. I forbindelse med talen om uegoistiske ildspåsettelse vil jeg bringe i erindring den historie som fortelles i Hermann Sudermanns roman *Frau Sorge*. En ung mann, søn av en fordrunken og forgjeldet godsbesitter kommer underveir med at faren står i begrep med å sette ild på godsets store låvebygning. For å hindre at faren på denne måte gjør seg til forbryter beslutter han å komme faren i forkjøpet og setter selv ild på låven. Huset brenner ned, sønnen tilstår og blir dømt til flere års tukthus. Begivenheten er skildret med stor kunst og synes psykologisk vel fundert.

En fremtredende og ioinefallende egenskap ved brand-

stiftelse er dens smitsomhet. En vellykket ildebrand som bringer eieren som før sat i trange kår, velstand eller skaffer ham et nytt fint hus i stedet for den nedbrente gamle rønne, uten at der har kunnet overføres eieren skyld, synes å øve en farlig suggererende makt på omgivelsene og der utvikler seg lettelig i egnen en formelig ildebrands-epidemi. Vi har flere bygder i vårt land hvor sådanne epidemier har herjet i lengere tid og endog i en sådan grad, at private assuranceselskaper har nektet å tegne forsikring i bygden. Men lykkes det så å knipe en brandstifter og få ham dømt til en klekkelig straff gjør det stor og øieblikkelig effekt. Epidemien er dermed bragt til endskap. En sådan lykkelig gjennomført rettsforfølgning kunne forsåvitt anføres som skoleeksempel på straffetruselens generalpreventive virkning.

I noe overensstemmelse med forbrytelsens smitsomhet står den kjennsgjerning at ildspåsetteren viser stor tilbøyelighet til å gjenta forbrytelsen. Det gjeller selvsagt først og fremst de driftsbetingede ildspåsettelse og hvor motivet er økonomisk vinning.

Når en ildebrand er innregistrert blant de uopklarte brande — under større eller mindre mistanke mot husets eier — vil man påfallende hyppig erfare at den følges av en ny ildebrand hos den samme eier efter ikke lang tids forløp. På den annen side vil man, når det har lykkedes å skaffe bevis mot en person for ildspåsettelse, nesten alltid kunne konstatere at personen enten selv en eller flere gange har været brandlitt eller på annen måte har stått i forbindelse med tidligere ildebrand. Og iterasjonen gjeller ikke bare ildebrande men forsikringstilfeller i det heletatt. En handelsmann i Nord-Norge som for noen år siden ble idømt 3 års fengsel for ildspåsettelse og assurance-svik, hadde tidligere i løpet av en ikke lang årrekke hatt forbindelse med ikke mindre enn ca. 40 forsikringstilfeller. Foruten brandforsikring dreiet det seg om ulykkes- innbrudds- og fartøiforsikring. Ved enhver brandefterforskning

er det derfor av stor viktighet å få opplyst om eieren eller noen annen mistenkt tidligere har hatt forsikringstilfelle av noen art. Det før omtalte brandregister vil her ofte kunne gi den søkte opplysning. Et nøyere studium av ildspåsetterens modus operandi sammenholdt med de opplysninger som kan skaffes om de tidligere brandtilfeller vil også på annen måte kunne gi nyttige vink. Forholdet er nemlig det at brandstifteren ikke bare er tilbøyelig til å gjenta forbrytelsen men i likhet med de fleste andre iteranter gjerne kopierer den fremgangsmåte, som han tidligere har benyttet med held.

På grunn av at brandstiftere ofte er juvenilt preget, ofte frembyr seksuelle anomalier og andre psykopathiske trekk og at forbrytelsen i fremtredende grad er av residiv natur har man tidligere oppfattet visse iherdige brandstiftere som pyromaner og opstillet pyromani som et psykopathisk syndrom. Den moderne psykiatri er imidlertid ikke tilbøyelig til å anerkjenne en sådan ensidig attrå efter å sette ild på likeså litt som kleptomani som en spesifikk sjelssykdom.

Brandstiftelse er en samfunnsfarlig forbrytelse, særlig fordi dens skadevirkning kan være vittrekkende og på grunn av dens epidemiske og residive karakter. Dertil kommer at den regelmessig er lett å utføre, den forutsetter hverken fysisk kraft eller mot, som regel heller ikke særlig intelligens. På den annen side er oppløring av brandsaker ofte meget vanskelig således at man må regne med at antallet av forsettlige ildspåsettelse i betraktelig grad overstiger antallet av personer tiltalt eller domfelt for ildspåsettelse. Under rubrikken uopklarte brande skjuler der seg utvilsomt adskillig latent kriminalitet, men hvor stor denne er lar seg vistnok ikke tilnærmelsesvis angi.

Vanskeligheten ved efterforskningen i brandsaker beror for det første derpå, at brandstifteren til utførelsen selv velger den for ham mest bekvemme tid og den for ham sikreste fremgangsmåte, og at selve branden som regel utsletter sporene og tilintetgjør de remedier som er benyttet.

At en brandstifter tas på fersk gjerning eller at man har direkte øienvidner til gjerningen, hører til de store sjeldenheter. Som regel vil brandstifteren være alene om gjerningen. Ialminnelighet lar denne seg utføre av en enkeltperson og gjerningsmannen er jo sikrest når han er alene om den. Det forekommer dog at brandstifteren skaffer seg en medhjelper som besørger selve antennelsen, mens han selv holder seg borte og søker å tilveiebringe det alibibevis som er så ettertraktet av alle brandstiftere, men som politiet ofte ikke tillegger stor betydning. Derimot er det sjelden at brandstifteren har mere enn een hjelper. Noen egentlig »bandeforbrytelse« er brandstiftelse iethvertfall ikke — motsatt en utbredt opfatning innen almenheten.
